

יורם ברונובסקי מכתבים מפולין (ד'), 1984

בשביל רוב חברי למסע בפולין, - אנשי החוג ליידיש באוניברסיטת ירושלים, העיר זאמושץ' היא בראש וראשונה עירו של י.ל. פרץ ושל ההשכלה הזאמושצ'אית המהוללת - בשבילי הרי זו בראש ובראשונה העיר שבה התגורר המשורר הפולני המודרני האהוב עלי ביותר, בולסלב לשמיאן. באמצע כביכול, ביני לבין היידישיסטים עומד דוד ויינפלד, נאמנה של הספרות העברית והספרות היידית אך גם חובבה ומתרגמה הדגול של השירה הפולנית. לי ברור שמן הכיכר הרנסאנסית היפהפיה של זאמושץ' אצא בחיפוש עקבותיו. ושרידיו של לשמיאן; הנוטריון מזאמושץ'. בקרבו של ויינפלד נאבקים האראלים עם המצוקים וסופו שהוא מצטרף במסע החיפוש אחרי לשמיאן, בעוד כל שאר אנשינו פונים לרחובותיו ואתריו של יהודה לייב.

השלישי בחבורתנו הקטנה הוא שלמה רוזנר, לכאורה ירושלמי מובהק המודע, - או נכון. יותר תת-מודע לכך שמקומו בעולמו של לשמיאן, המשורר הארכי הסלאווי, בעל השם היפהפה שרחשי יערות עולים ממנו. שלמה הוא גם האיש העתיד להנציח את שנינו, את דוד ואותי, עומדים לפני ביתו של לשמיאן, לפני טבלת הזיכרון, ברחוב ז'רומסקי בזמושץ'. אבל אל נקדים את המאוחר.

האם יש צורך להוסיף שלשמיאן היערי, החודר בשירתו אל נבכי הסלאוויות ומפיק מלשונו הפולנית צלילים פאגאניים ממש, מוסיקה שמימית של עיצורים מרשרשים כרחשי יערות קדומים - האם יש צורך להוסיף שלשמיאן זה היה יהודי? כלום אין זה מיותר להזכיר ששמו האמיתי היה לסמן, והמשורר רק הוסיף קו זעיר וגאוני מעל ל"יס" והפך בפסיק תמים זה את השם היהודי הרגיל לשם רוחש-פולנית למהדרין.

אבל נקודת המוצא של שני המחנות שלנו, המחנה הגדול, היהודי-גאה, המחפש את פרץ ואת עקבותיו עיר הפולנית בת המאה ה"ז זאמושץ' שחגגה לפני ארבע שנים מלאת ארבע מאות שנה להיווסדה, והמחנה הקטן, המתבולל, הנפחד משהו, היוצא בעקבותיו של מי שהיה הוא עצמו יצור קטן-קומה ??? דומה בכל לאותם גמדי-הליל ואדני-השדה, ??? ושדונים המאכלסים את שירתו, ושהעיר הזאת היתה אהבתו ומקור-השראתו שנים רבות - נקודת מוצא, כאמור, כשותפת לשני המחנות. אנו יוצאים אל הספריה הציבורית של זמושץ' שהיתה לפנים בית-הכנסת של העיר; בית-כנסת מפואר ששרידי-תפארתו מציצים ומתלבטים מבעד ל"טאנדטה" הפולנית העכשווית, מבעד למדפי הספרים המאובקים, ומבעד לשורות הפסוודו-הדורות של הקלאסיקאים של המארקסיזם, מציצים קטעי קישוט וכתובות עבריות, שוב מתמזגות יחדיו שתי הטרגדיות, הפולנית והלא-פולנית, ואין לדעת מה עצוב יותר: בית-הכנסת שאיננו או הספריה שגם היא, בעצם, אינה קיימת באמת. כך או כך, ויינפלד ואני - בודאי ובודאי שלמה רוזנר - ממלאים את חובנו היהודי מגלים מבטים נזעמים וכואבים בפאר היהודי שכוסה בחולין הספרותי של פולין החדשה, ??? חשים אל הספרנית לשאול על אודות מקומו-??? של לשמיאן בזאמושץ': היכן נמצא את ביתו ואם יש חנות-ספרים, ושמה מוזיאון וכיו"ב, ובכלל האם מוקירה זאמושץ' דהאידינא את אחד מבניה הגדולים, ובודאי מן הגדולים ביותר ככל שמדובר בספרות הפולנית.

לא נראה בעליל ששמעו של לשמיאן הגיע אל הספרנית, שרגע לפני-כן התנצלה על הטעויות שחלו ברישום ספרי י.ל. פרץ בקטלוג הספריה, ואף התמסרה ??? המיידית בהדרכת אחד הפרופסורים שעמנו. ??? לשמיאן - אומרת הספרנית - הריהו ברחוב ז'רומסקי. ואמנם בקומת הקרקע שלה

מצויה חנות-ספרים! אכן, הכל כדבעי: ביתו של לשמיאן דווקא ברחוב הקרוי על שמו של הפרוזאיקן הגדול ז'רומסקי (שלא היה לו קשר עם זאמושץ') והוא מצוי מעבר לפינה ממש לא רחוק מרחוב הקרוי על שמו של י.ל. פרץ שגם הוא - הכל לפי כללי בדיחת-האבסורד הגדולה שהיא פולין של היום בכלל וזאמושץ' של היום בפרט - לא הרחוב שבו התגורר פרץ. אך הרי לא לפרץ אנו עובדים כאן, אלא למשורר-נוטריון הפאגאני לסמך-לשמיאן.

אכן, על בית לשמיאן קבועה טבלת-זיכרון, להעיד שכאן "חי ויצר". אך הדירה עצמה תפוסה על ידי דיירים רגילים ואין זכר למוזיאון או לציון אחר. יתר על כן: חנות-הספרים שלמטה, הכל לפי מיטב כללי האבסורד, מיועדת לספרי-טכניקה ולמדריכים למשק-בית ד לא רק שאין כאן כל זכר לשירה, אלא אף זאת שעל פניהן של שתי הזבניות חרוטה החלמה נחושה להתעלם מקיומו של לשמיאן בעבר ומשירתו בהווה: כשאנחנו מתחילים לנדנד קמעה, שולחת אותנו אחת מהן לחנות אחרת, ברחוב זמנהוף, שם יש "מדור לשירה".

בקצרה: בעירו של לשמיאן המשורר אינו זכור, כמדומה, כמעט בכלל, להוציא טבלת-זיכרון רשמית.

גס שיגם-ושיחם של יושבי הקרנות בזמושץ', שאנו מצותתים להם בעניין, אינו מגלה עניין מיוחד בשירת לשמיאן או במחקרה. מראה פניהם של הזאמושצ'אים מגלה מבוכה לנוכח שאלותיהם של שני יהודים על מקומותיו של המשורר הגדול - שלנו או שלהם שבכל מקרה כתב בלשון-הפולנים, ורק על דרך הדיאלקטיקה אפשר לומר שכתב בלשון יהודית.

שירת לשמיאן - רק שיר אחד מתוכה תורגם, ככל. הידוע לי, לעברית ("הנערה" בגליון הרבעון "קשת" שהוקדש לספרות פולין) - היא, כאמור, שירת הלל לפולניות, לעממיות, לטבע הפולני, לשדה ולאחו, לאוכמניות ולתותי-היער, לאיבי-הנחל ולחורשת-הפטלים; רק זעיר-פה זעיר-שם בשירת אורי צבי גרינברג ("יעדים, תבואות שמש, גני פרי ונחלים") עולה אהבה דומה לנוף הפולני, פרועה ונכזבת-מראש, מכמירת-לב. שיריו - בתחילת דרכו כתב חג שירים גם ברוסית - רוחשים הדים. ובני-הדים של שירי-עם פולניים, של הפולקלור הסלאווי השופע, פריה של תרבות פאגאנית ביסודה שהנצרות היא לה רק כסות חיצונית. (כדי להתחיל להשמיד את התרבות הזאת צריך היה לבוא הקומוניזם, הנצרות דווקא מגוננת עליה). מכל מקום, לשמיאן היה גם יהודי מאוד בכל אותה פאגאניות פולקלוריסטית. המלה (האהובה עלי, אני מודה) "התבוללות" מקבלת אצלו משמעות פיזית ממש, מעשה השתוללות-התגלגלות על פני ערימה של שחת טרי או בתוך עשבים רעננים. בשירה שלו מתבולל לשמיאן בתוך האלמנטים היסודיים ביותר של הלשון הסלאווי; המקבילה הפרוזאית לשירה, זו היא יצירתו של ברוננו שולץ, עליו אפשר לומר כל מה שנאצר על לשמיאן בנידון זה, אך כדי לא למצוא את עקבותיו צריך לנסוע לדרוהוביץ'.

אני חוזר כאן לבסוף, לקשר עם י.ל. פרץ. שני היוצרים היו, פחות. או יותר, בני אותו הזמן, ודאי שהיו תושביה של אותה העיר הקטנה - ממילא עולה בדעתי לשאול אם יכול היה להיות קשר כלשהו ביניהם. ויש לי הפריווילגיה לשאול על כך את פרופ' חנא שמרוק; הוא שמסביר לי, כי פרץ עזב זאמושץ' מוקדם למדי, כבר בשנות השמונים של המאה הקודמת, וממילא אין זה סביר כל עיקר שדרכיהם הצטלבו בעליל.

אבל הקשרים הקונקרטיים ההיפותטיים בין שני היוצרים נראים באמת פחות חשובים מן הקשר הרוחני, הקשר בסוגי הדמיון של השניים. יצירותיהם של השניים חדורות אותה רוח של עממיות

ויסודות של אותו נוף מחיות את שתיהן. עולם הנסים והאגדות של השניים היא אותו עולם שלבש ז'אנרים שונים ובחר להתבטא בלשונות אחרות, אך ביסודו. הריהו אחד. כאשר חושבים על שניהם מבינים את עומק תפיסתו של דב סדן את "הספרות היהודית"

והרי גם חן המקום על יושביו: זאמושץ' זו שרק הצצנו בה בעוברנו את דרום-מזרחה של פולין, בדרך הגדולה מלובלין לקראקוב, הריהי עיר שקסמה הנושן מצליח לגבור על עליבותה העכשווית יותר משחינן של ערים ישנות אחרות בפולין יודע לגבור על העליבות הפוסט-סוציאליסטית. אפילו את האחר הלשמיאני, את האפרים, היער ("... ולמעלה ממנו - העוף"), את אלה לא הצליח הקומוניזם לחסל, למרות החקלאות ההרוסה, למרות שברם של הכפרים וקץ האיכרות.

על זאמושץ' חולש עדיין המבצר הפיאודלי, עדיין מגונן עליה הארמון הרנסאנסי מעשה ידי ארכיטקטים איטלקיים, ומרחובותיה המזוהמים עולה עדיין קסם אגדותיהם של היהודים שכבר אינם, כפי שמבטא לתפאורה המגוחכת של הספריה העירונית מזדקרים קישוטי בית-הכנסת, כך העיר החדשה כולה נלחמת, ללא הועיל, בעירם האבודה של פרץ ולשמיאן.